

mee hebben zij een belangrijke rol gespeeld in het politieke leven van die dagen. Hun bijzonder grote bewondering voor Vondel vloeit zeker voort uit het feit dat zij hem beschouwen als een politieke geestverwant; deze waardering voor Vondel kon zelfs grote moeilijkheden met zich meebrengen, zoals de leden van 'Diligentiae omnia' ondervonden, toen zij in 1772 een herdenkingsmonument voor de Prins der Dichters lieten aanbrengen in de Nieuwe Kerk. Ook hier werden niet de literaire motieven gewaardeerd, maar zag men in het monument, dat zo is opgesteld dat het van de preekstoel af te zien was, een provocerend eerbetoon aan Vondels religieuze en politieke eigenzinnigheid, die hem vaak met de predikanten in conflict bracht (p. 259). Dergelijke struikelblokken hielden de politieke emancipatie niet tegen: de politieke ideeën die in de dichtgenootschappen geleidelijk aan ontwikkeld werden vonden hun weg naar de openbare politiek, en aan het eind van de achttiende eeuw gaat een groot aantal intellectuelen die zijn gevormd in deze kringen zich wijden aan het bestuur.

Al deze discussies en processen zijn door Marleen de Vries enthousiast en helder beschreven. Net als de dichters die zij beschrijft, schuwt zij de metafoer en het uitroepteken niet. Wie haar toon van ironie kan waarderen heeft hier een letterkundige studie waarvan de lectuur een plezier op zich is. Afgezien van enkele stilistische ongeregeldeheden zoals de vervoeging van het werkwoord afgelasten (p. 270) of het verschil tussen 'maar niet nadat' en 'maar niet dan nadat' (p. 242) is het boek een genoeg om te lezen. Maar het zal vooral door de grondige analyse van de verhouding tussen dichtkunst en religie en politiek een belangrijk stempel drukken op de Nederlandse literatuurgeschiedenis.

Ton Harmsen

Ziften en Zemelknopen. Literaire kritiek in de Nederlandse dag-, nieuws- en weekbladen 1814-1848 / Korrie Korevaart. Hilversum : Verloren ; 2001.
ISBN 90-6550-638-1 Prijs: € 33,-

Het begin van de Nederlandse dagbladkritiek, literaire en niet-literaire, ligt in de negentiende eeuw. De achttiende-eeuwse krant verschaftte alleen boekennieuws in de vorm van advertenties, waarin uitgevers en boekhandelaren hun uitgaven aanprezen.

De opkomst en ontwikkeling van de Nederlandse dagbladkritiek in de eerste helft van de negentiende eeuw vormde tot voor kort een *terra incognita*. De preoccupatie van literatuurhistorici en neerlandici met de literaire canon leidde ertoe dat negentiende-eeuwse dagbladkritieken hoogstens werden gezien als bron om meer inzicht te krijgen in de activiteiten van gerenommeerde letterkundigen of de ontvangst van hun werk door tijdgenoten. In het proefschrift van Korrie Korevaart wordt drastisch gebroken met deze selectieve belangstelling. Zij beschouwt de negentiende-eeuwse dagbladkritiek – terecht – als een legitiem, eigenstandig studieobject. In haar goedgeschreven dissertatie zoekt ze op systematische wijze antwoorden op tot dusver niet gestelde vragen, die nochtans van groot belang zijn voor eenieder die geïnteresseerd is in de geschiedenis van de Nederlandse (literaire) dagbladkritiek en van de Nederlandse literatuur en pers in bredere zin. Wanneer begon de Nederlandse dagbladkritiek? Welke maatschappelijke en institutionele factoren lagen hieraan ten grondslag? In welke bladen verschenen recensies? Welke boeken bespraken de critici en wat werden er nog meer over literatuur gepubliceerd? Wie schreven er in de krant over literatuur, hoe zagen zij hun taak als criticus en wat voor literatuuropvattingen hielden zij erop na? Welk beeld van de literatuur presenteerden de critici in de krant aan hun lezers?

De studie van Korevaart concentreert zich op de periode tussen 1814-1848, twee jaartallen die een cesuur in de persgeschiedenis markeren en ook de vorm en inhoud van de dagbladkritiek niet onberoerd hebben gelaten. In 1814 maakte de Nederlandse regering een eind aan de persbepalende maatregelen uit de Franse tijd en in 1815 werd met het nieuwe grondwetsartikel (artikel 227) de basis gelegd van een ideële persvrijheid, ondanks de latere repressieve strafbepalingen, die pas in 1848 definitief van het toneel verdwenen. Aangezien de ideële persvrijheid pas compleet zou worden in 1869, met de afschaffing van het dagbladzegel, had de periode 1814-1869 een idealere afbakening gevormd, maar de omvang en aard van het te onderzoeken materiaal liet een dergelijke uitbreiding niet toe.

De bijlagen achter in het boek laten er geen misverstand over bestaan dat de gegevensver-

zameling van dit onderzoek inderdaad een monnikenwerk moet zijn geweest. Korevaart onderzocht maar liefst 134 verschillende kranten uit de periode 1814-1848 op de aanwezigheid van recensies en artikelen over literatuur. In 63 van deze bladen bleken recensies (over literatuur of andere boeken) voor te komen, literaire recensies werden aangetroffen in 58 bladen, andersoortige bijdragen over literatuur in 60 bladen. Het totaal aantal geregistreerde recensies en literaire artikelen bedraagt respectievelijk 4364 en 727. Nadere beschouwing van de recensies laat zien dat literatuur verreweg het meest werd besproken (1553 recensies), gevolgd door historische (554) en politieke (524) werken.

Zowel van de recensies en artikelen als van de behandelde titels en onderwerpen zijn een groot aantal gegevens genoteerd. De kwantitatieve analyse van deze data levert een gedetailleerd beeld op van de ontwikkeling en aard van de totale recensieproductie in Nederlandse kranten tussen 1818-1848 (hoofdstuk twee), van de literaire recensieproductie (hoofdstuk vier), en van de gepubliceerde artikelen over literatuur (hoofdstuk vijf). In het tussenliggende derde hoofdstuk gaat Korevaart na wie er in de krant over literatuur schreven, een exercitie die ernstig bemoeilijkt wordt door het gegeven dat recensies doorgaans niet werden ondertekend. De enige harde conclusie die in dit verband kan worden getrokken, is dat een groot deel van de wel gesignde recensies en artikelen afkomstig was van literaire auteurs en letterkundigen van enige (regionale) faam, personen dus die niet beantwoordden aan het destijds gangbare beeld van de louches dagbladschrijver.

Uit hoofdstuk twee komt naar voren dat het aantal dagbladrecensies tot de jaren dertig nog zeer beperkt was. Vanaf die tijd was er sprake van een geleidelijke groei, hoewel de recensie voor de meeste kranten gedurende de hele onderzochte periode een randverschijnsel bleef. Waarom Nederlandse kranten juist in de onderzochte periode plaats gingen inruimen voor boekbesprekingen en waarom dat in sommige bladen eerder of in ruimere mate gebeurde dan in andere, valt op grond van het beschikbare materiaal niet eenduidig te vast te stellen. Korevaart wijst op een aantal factoren die wellicht hebben bijgedragen tot de komst van boekbesprekingen in Nederlandse kranten. Zo kan het gebrek aan spectaculaire politieke gebeurtenissen in deze periode redacteurs hebben gestimuleerd om te zoeken naar andere actualiteiten waarmee zij hun kolommen konden vullen, zoals informatie over pas verschenen boeken. Ook de wens van lezers die wel eens wat anders wilden dan nieuws over politieke onrust, blijkt voor bepaalde bladen aanleiding te zijn geweest om voortaan ruimte te reserveren voor boekbesprekingen, evenals het voorbeeld van buitenlandse kranten. Daarnaast is, als gevolg van een groeiende boekenmarkt vanaf 1830, mogelijk ook een belangrijk impuls uitgegaan van boekhandel en uitgeverij. Meer in het algemeen brengt Korevaart de komst van de dagbladrecensie in verband met een verschuiving in de functie van kranten. Zag de pers het aanvankelijk als haar taak de lezer van feitelijke, objectief gepresenteerde informatie te voorzien, later gingen de redacties meer en meer over op een subjectieve, opiniërende berichtgeving, waarvan ook een verstrooiend element deel uitmaakte. Het 'mengelwerk' werd geïntroduceerd en dit zou allengs meer gaan bevatten: van wetenswaardigheden, anekdotes, raadsels, gemengde berichten, via recensies en toneelkritiek tot korte verhalen in afleveringen en complete (vervolg)romans in de jaren veertig.

Hoofdstuk vier, waarin het literaire deel van de boekbesprekingen onder de loep wordt genomen, maakt duidelijk dat 'nabijheid' een centrale rol speelde in de selectie van te bespreken werken. Alles was dichterbij lag in tijd, afstand en cultuur, maakte meer kans op een plaats in de krant. Het geven van informatie over recent verschenen Nederlandse boeken stond centraal, waarbij veel bladen ook nog eens voorkeur vertoonden voor titels die op de een of andere manier gelieerd waren aan de eigen regio. Voor zover buitenlandse literatuur aan bod kwam betrof het vooral Franstalige literatuur, terwijl de interesse voor Engelse literatuur in de onderzochte periode geleidelijk toenam. Een beperkt aantal kranten benaderde qua diversiteit en omvang van de literaire berichtgeving het idee van wat tegenwoordig een 'kwaliteitskrant' wordt genoemd en was veel minder regionaal georiënteerd, maar zij vormden een uitzondering. Korevaart constateert dat de algemene lijn in de literaire dagbladkritiek naadloos aansloot bij de regionale gerichtheid van de Nederlandse samenleving in deze periode. Nederland vormde weliswaar reeds één staat, maar de Nederlanders beschouwden zichzelf niet als één natie. Ze waren inwoner van een stad of streek en dat gevoel prevaleerde. Het vijfde hoofdstuk laat zien dat de (veel schaarsere) dagbladartikelen die in dezelfde periode aan literatuur wer-

den gewijd in de regel wat minder regionaal georiënteerd dan de boekbesprekingen en de lezer vaker voorlichtten over meer onbekende literaire zaken: ver weg of uit een ver verleden. Niettemin oefende ook hier de factor nabijheid invloed uit: het nieuws over buitenlandse literaire onderwerpen was veel minder gevarieerd dan dat over binnenlandse onderwerpen en concentreerde zich rond enkele – vooral Franse – blikvangers.

In aansluiting op de bovengenoemde kwantitatieve analyses, heeft Korevaart een deel van haar recensie- en artikelenmateriaal aan een nadere inhoudelijke analyse onderworpen. Door middel van een gevarieerd palet aan *case studies* wordt onder meer ingezoomd op twee veelbesproken auteurs (Robidé en Van der Hoop jr.) en op onderwerpen waarvoor de dagbladkritiek destijds veel aandacht aan de dag legde: literatuur over de Belgische opstand, almanakken en Franse literatuur. Daarnaast wordt uitgebreid aandacht besteed aan het beeld van de vrouw dat in de kritieken werd gepresenteerd, aan de vraag hoe het institutionele en organisatorische kader van de krant doorwerkte op de kritische praktijk in een drietal dagbladen, en aan de taak- en literatuuropvattingen van de dagbladrecensenten.

Dit deel van Korevaarts dissertatie zit methodisch gezien wat minder hecht in elkaar en de bevindingen mogen dan niet altijd even spectaculair zijn, maar ook hier worden tal van lacunes in onze kennis van de vroeg negentiende-eeuwse dagbladkritiek gedicht, terwijl bovendien de nodige aanzetten worden gegeven voor een verdere bestudering van de negentiende-eeuwse dagbladkritiek als eigenstandig onderzoeksobject.

Susanne Janssen

Nieuw licht op J.B.C. Verlooy (1746-1797), vader van de Nederlandse Beweging / Paul De Ridder. - Gent : Stichting Mens en Cultuur ; Brussel : Vereniging voor Brusselse Geschiedenis, 2001. - 126 p. ; ill. ; 25cm - (Archief- en Bibliotheekwezen in België. Extranummer, ISSN 0778-8061 ; nr. 65) (Cahier / Studiecentrum 18de-eeuwse Zuid-Nederlandse Letterkunde ; nr. 20)
ISBN 90-72931-88-2 Prijs: € 12,-

In België, althans in de noordelijke helft van dat land, heeft de naam van J.B.C. Verlooy steeds een goede klank behouden bij hen die, actief of passief, betrokken zijn of waren bij de nooit aflatende strijd voor het behoud van de eigen taal.

Verlooy's *Verhandeling op d' Onacht der moederlyke Tael in de Nederlanden* (1788) verscheen in een tijd toen de ouderwetse Brabantse standenstaat worstelde met de barensweeën van een nieuwe tijd. Ik bedoel de strijd tegen de eigengereide willekeur van zijn verlichte soeverein, de Oostenrijkse Keizer Joseph II, de keizer-koster, aan de ene kant en de invloed van het gedachtegoed der Franse Revolutie anderzijds. Mocht de *Verhandeling* in die tijd al enige weerklank hebben gevonden, dan is dat stellig niet het geval geweest bij de conservatieve Statisten van 'son Excellence' Hein Vandernoot, maar hooguit bij de jonge, vooruitstrevende democraten onder leiding van Fr. Vonck, verenigd in het geheim genootschap 'Pro Aris et Focis'.

Toen Jan Baptist Verlooy op 4 mei 1797, amper vijftig jaar oud, stierf moet hij het gevoel hebben gehad, dat hij niet alleen als politicus volslagen mislukt was, maar ook dat zijn *Verhandeling op d'Onacht* tot niets had gediend, omdat hij een hersenschim had nagejaagd. Hij kon onmogelijk voorzien welke invloed later nog van zijn werk zou uitgaan.

Zijn *Onacht*, een niet te miskennen bewijs van Nederlands nationaal gevoel en taalbewustzijn gedurende de achttiende eeuw in de zuidelijke Nederlanden, zou een lang leven tegemoet zien. Een eerste herdruk ten dienste van de taalpolitiek van de koning Willem I, verscheen te Gent bij Snoeck-Ducaju en Zoon, op aandrang van Van Doorn, gouverneur van Oost-Vlaanderen. De anonieme uitgever was niemand minder dan J.M. Schrant, hoogleraar aan de door de koning opnieuw gestichte universiteit te Gent; de eerste uit de zestiende eeuw was immers door Parma afgeschaft.

Na 1830 kon Verlooy's verhandeling nuttige diensten bewijzen als aanklacht tegen de Belgische verfransingspolitiek. In 1938, honderdvijftig jaar na het verschijnen van het tractaat, komt Rob. van Roosbroeck 'voor de seven Sinjoren' bij De Sikkel, met een herdruk waarin hij Verlooy 'de geestelijke vader van de Groot-Nederlandse kultuuridee' noemt. En meer dan twintig jaar geleden brachten J. Smeyers en J. Van den Broeck een anastatische herdruk met